

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: «Таптым-ау сені»)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманжол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	МаксUTOва Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского поместного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinaronyms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорынның тұрақты дамуының	4103

2. Сарыбаев Ш., Нақысбеков О. Қазақ тілінің аймақтық лексикасы. – Алматы: Ғылым, 1989. – 192 б.
3. Ұлы дала таңы. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BvS4YvxK6IY>
4. Болатов Ж. Восточная группа говоров казахского языка и ее отношение к литературному языку: Автореф. Диск...докт. Филол. Наук. – Алма-Ата, 1970
5. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 11-том. // Құраст.: Ж. Манкеева, С.Бизақов, Ә. Жүнісбек және т.б. – Алматы, 2011. – 752 б.
6. Қазақ тілінің аймақтық сөздігі // Құраст.: Ғ. Қалиев, О. Нақысбеков, Ш. Сарыбаев, А. Үдербаев және т.б. – Алматы: Арыс баспасы, 2005. – 824 б.
7. Мамырбекова Г. Қазақ тіліндегі араб, парсы сөздерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2017. – 658 б.
8. Диалектологиялық сөздік. – Алматы: Арыс, 2007. – 800 б.
9. Бекмұхаметов Е. Б. Қазақ тіліндегі араб-парсы сөздері: Түсіндірме сөздік. – Алматы: Қазақстан, 1977. – 199 б.
10. Нөгербек Р.К., Наурызбекова Г.К., Мұқышева Н.Р. Қазақ киносының тарихы // ҚР Білім және ғылым министрлігі, Т. Жүргенов атындағы ҚазҰОА. – Алматы: ИздатМаркет, 2005.
11. Томанов М. Қазақ тілінің тарихи грамматикасы. – Алматы: Мектеп, 1981. – 206 б.
12. «Алтын тақ» - қазақ хандығының көркем шежіресі. URL: <https://abai.kz/post/87742>
13. Өмірәлиев Қ. XV-XIX ғасырлардағы қазақ поэзиясының тілі. – Алматы, 1976. – 269 б.
14. Қоңыров Т. Тұрақты теңеулер сөздігі. – Алматы, 2007. – 477 б.
15. Ахметов З. Өлең сөздің теориясы. – Алматы: Мектеп, 1973. – 211 б.
16. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы, 1983. – 454 б.

ӘОЖ81'1:82-3

МҰХТАР МАҒАУИН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ МӘНІ

Жарылхасын Балнұр Қалмаханбетқызы

zharylasyn.balnur@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Филология факультеті

«Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының 1-курс студенті, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Ж. Қ. Өмірбекова

Қазақтың тіл байлығы тек сөздің санымен ғана өлшенбейді. Сөз байлығы деген ұғым – сөздің әр алуандылығы мен мағына реңктерінің молдығымен бағаланатын аса күрделі категория. Сөз алуандылығы дегенде бірінші байқалатын ерекшелік – халық ана тілі арқылы ақиқат дүниедегі зат, құбылыс атауларын бір-бірінен ажыратып, айырымын тап басып ат қойып, айдар тағуы. Бұл көбіне сезім мен түйсіктің, ал заттар мен құбылыстардың басын қосатын ортақ белгілерінің сырын біліп, мәнін дәл табу ойлау мен сананың әрекеті деуге болады.

Фразеологизмнің негізін қалаған ғалым І.Кеңесбаевтың пікірі бойынша: Ұлттық тілдің сөз қазынасы түр-түрпаты жағынан да әр алуан болып келеді: жеке сөздер, күрделі сөздер, қос сөздер, тұрақты сөз тіркестері түрінде кездесетін лексикалық бірліктер бар. Солардың бір саласы – «фразеологиялық тіркестер», қысқаша «фразеологизмдер» деп аталады. Фразеологизмдер – құрамы жағынан тұрақтылығымен, «дайын» күйде кездесетіндігімен, кез келген тұста қолдана беруге болмайтын талғампаздығымен, мағына-мазмұн тереңдігімен, бейнелілігімен ерекшеленіп тұратын тілдік құбылыс. Фразеологизмдер кейде жеке сөздердің эмоционалды, экспрессивті

баламасы (синонимі) ретінде де қызмет етеді: алыс – ит өлген жер; жылдам – қас пен көздің арасында; сұлу – ай десе аузы, күн десе көзі бар, т.б. [1, 96].

К.Ахановтың анықтамасы бойынша: «Кемінде екі сөздің тіркесуінен жасалған, мағынасы біртұтас, құрамы мен құрылымы тұрақты, даяр қалпында қолданылатын тілдік бірлік, әдетте, фразеологиялық оралым деп аталады» [2, 177б].

М.Қ. Мамаева өз еңбегінде, фразеологизмдердің маңызын ерекше атап өтеді: «Фразеологизмдерді зерттеу арқылы тек тілдің өткенін, түп-тамырын ғана емес, сол тілді қолданушы халықтың мәдениетінің тереңін білуге болады. Сондықтан да болар фразеологизмді жан-жақты зерттеуге деген қызуғушылық толастамайды.» [3, 46].

Фразеологизмдерді өз шығармаларында шеберлікпен ұштастыра білген қаламгерлердің бірі – Мұхтар Мағауин.

Мұхтар Мағауин – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі, жазушы, әдебиеттанушы, ғалым. Оның шығармашылығы қазақ халқының тарихын, рухани-мәдени құндылықтарын көркемдік тұрғыдан терең зерделеуімен ерекшеленеді. Мағауиннің прозасы ұлттық болмысты терең бейнелеуімен, тілдік байлығымен, көркемдік қуатымен ерекше бағаланады. Жазушының шығармашылығында фразеологизмдер ерекше орын алады. Ол қазақтың ұлттық болмысын, кейіпкерлердің мінез-құлқын, тұрмыс-салтын, дүниетанымын дәл әрі әсерлі жеткізу мақсатында тұрақты сөз тіркестерін кеңінен қолданады. Фразеологизмдер Мағауин прозасының көркемдік деңгейін арттырып қана қоймай, оның тіліне ұлттық нақыш пен экспрессивтілік береді.

Жазушының «Алтын тіс», «Қасқыр» сияқты әңгімелеріндегі «қабырғасына батты», «қанатын кеңге жайды», «көзім ілініп кетіп еді», «төрт аяғын тең басқан» сынды фразеологизмдер мәтін мазмұнын байытып, ұлттық дүниетаным мен тарихи болмысты айшықтай түседі. Зерттеу барысында фразеологизмдердің кейіпкерлердің мінезін ашуда, оқиғаның атмосферасын құруда, идеялық мазмұнды тереңдетуде атқаратын рөлі жан-жақты қарастырылады. М.Мағауиннің тілдік қолданысы арқылы қазақ халқының мәдени мұрасы мен рухани әлемі көрініс тауып, оқырманды ойлануға, тарихи сабақ алуға жетелейді. Сондай-ақ, қаламгердің «Көкбалақ», «Аласапыран», «Шақан Шері» сияқты тарихи және көркем шығармаларында фразеологизмдер кейіпкерлердің сөйлеу тілін жандандырып, олардың әлеуметтік ортасын, психологиялық портретін айқындайтын маңызды құрал ретінде көрініс табады. Мысалы, батырлар мен би-шешендердің диалогтарында, халықтың тұрмыс-салт көріністерін сипаттауда, тарихи оқиғаларды баяндауда тұрақты тіркестер кеңінен қолданылған. Мағауин шығармаларындағы фразеологизмдердің маңыздылығы тек тілдік қолданыспен шектелмейді. Олар мәтіннің идеялық мазмұнын байытып, қазақ халқының дүниетанымдық ерекшеліктерін, ұлттың тарихи жады мен мәдени мұрасын бейнелеуге ықпал етеді. Оның шығармаларындағы фразеологизмдер тек көркемдік құрал ғана емес, этнолингвистикалық құндылық ретінде де маңызды.

Мұхтар Мағауиннің «Алтын тіс» әңгімесінде «Мезгілсіз өлім бүкіл ауылдың қабырғасына батты...» [4, 46]. үзіндісінде келтірілген, «**Қабырғасына батты**» тіркесі адамның ауыртпалықты сезінуін, оның физикалық және психологиялық ауыртпалығын білдіреді. Мағауиннің шығармасында бұл фразеологизм көбінесе қиындықтар мен қайғы-қасірет кезеңдерінде қолданылып, кейіпкерлердің ішкі дағдарысы мен қайғысын терең көрсетеді. «Қабырғасына батты» тіркесі арқылы жазушы ауыл тұрғындарының ауыр жағдайға душар болғандағы жан күйзелісін тиімді жеткізеді.

Жазушының «Қасқыр-Бөрі» әңгімесінде де бірнеше тұрақты сөз тіркестері қолданылып, оларға көркемдік және мағыналық жүк артылған. Бұл тіркестер тек әдеби стильдің ажырамас бөлігі ғана емес, мәтін мазмұнының тереңдігін арттырып, шығарманың ұлттық танымымен бояуын қанық көрсетеді.

«Қасқыр-Бөрі» шығармасы «*Бөрі әулеті өсіп, өркендей түсті, қанатын бұрынғыдан да кеңге жайды, күш-қуаты жарты әлемді табындырып, сән-сәулеті жаһанға таң*

болды.»[5,16]. Сөйлемінде «Қанатын кеңге жайды» тіркесі биологиялық үдерістің өркендеуін, дамуын көрсете отырып, оны құс бейнесімен байланыстырып еркіндік пен кеңістікті бағындыру мағынасын да қолданылған. Сонымен қатар автор, көне дәуірлердегі көшпенділер өркениетінің ерекшеліктерін еспеттеп, қазақ халқының жауынгерлік рухы, еркіндігімен тығыз байланыстырған. «Қанатын кеңге жаюы» – әңгімеде баяндалатын қасқырдың биологиялық дамуын ғана емес, ұлттық құндылықтардың өркендеп рухани сананың артуын білдіреді. Тағы да терең үңілер болсақ, мың жылдықтарда қазақ халқының жауынгерлік даңқының асқақтағанын, кең далада билік еткенін меңзейтін мағыналық құрылым. Дегенмен, бұл тіркес мәтінде кейінгі тарихи құлдырауға қарсы антонимдік мағынада беріледі: бөрінің қанаты кеңге жайылғанымен, ол қасиетті рухын жоғалтты, бұрынғыдай мәртебелі болудан қалды. Бұл жерде автордың философиялық тұжырымы көрініс табады.

Қазақ тіл ғылымындағы тұрақты сөз тіркестерінің тағы да бір ерекшелігі адамның қимыл іс-әрекетінің орындалуындағы тұрпаты және сыртқы көрініс баяндайтындығында.

Мысалы, «Сол кезде қасқыр шабады. Көзім ілініп кетіп еді, үстімнен әлдене елбең скендей болды. Содан о малып қалған...»[5,36] сөйлемінде кездесетін «Көзі ілініп кету» тіркесі адамның байқамай, шаршағандықтан немесе еріксіз ұйықтап кетуін білдіреді. Қазақ тілінде ұйқы туралы «көз байланды», «қалғып кетті», «көз шыдамады» секілді көптеген тұрақты сөз тіркестері бар. Бірақ «көзім ілініп кетіп еді» тіркесі адамның еріксіз түрде, есін жинап үлгермей ұйықтап қалғанын білдіреді. Мәтінде тіркес табиғаттың тылсым күшін, адамның оған қарсы тұрудағы дәрменсіздігін көрсету үшін қолданылады. Анығырақ, кейіпкердің бейсаналық халге еніп, айналасындағы оқиғалардан уақытша ажырағанын сипаттайды. Мұнда қорқыныш пен белгісіздіктің элементі бар: адам санасының әлсіздігі, табиғаттың үстемдігі айқын сезіледі. Бұл тіркес қарапайым ұйқыны ғана емес, адамның бейқамдығының да символы болуы мүмкін. Егер мәтінді кең ауқымда талдасақ, бұл адамның тарихи тағдырындағы аңғалдықтың, байқамай қалып, тағдырдың соққысына тап болуының метафорасы ретінде де қарастырылуы мүмкін.

Шығарма барысында тағы тұрақты сөз тіркесі кездесетін сөйлемдердің бірі: «Атам қасқырды төрт аяғын тең басқан күйінде көргісі келетін»[5,5 б]. Бұл сөйлемдегі «төрт аяғын тең басқан» тұрақты тіркесі адамның немесе жануардың аман-есен, сау әрі мықты екенін білдіреді. Жануарлардың толыққанды денсаулығын сипаттау үшін қолданылады. Мұндағы сөз тіркесінің мағынасы – ешқандай кемшіліксіз, мінсіз, табиғи күйінде дегенге саяды. Сөйлемде атасының қасқырды өз болмысында, ешқандай жарақатсыз, әлсізденбей көргісі келгені баяндалады. Яғни, ол қасқырдың тек жыртқыштық табиғатын ғана емес, оның толық күшімен өмір сүргенін қалап отыр. Қасқырдың мертiгiп, әлсiреп, аштықтан өлгенi оның айбарлы бейнесiне мүлде сәйкес келмейдi. Атам үшін қасқыр – тек жау емес, дала еркіндігінің, қайтпас қайсарлықтың символы. Ол әлсіз, ақсаңдаған, аштан бұралып отырған жыртқышты көруге намыстанады. Себебі табиғаттағы жыртқыш өзінің азулы, қаһарлы күйінде өмір сүріп, сондай күйінде өлуі тиіс. Осы арқылы автор табиғаттың қатал заңын көрсетіп отыр: әлсіздің өмір сүруге құқығы жоқ.

Фразеологизмдер тек белгілі бір әрекетті сипаттап қана қоймай, сонымен қатар ішкі сезімдері мен эмоционалдық күйін де айқындауда маңызды рөл атқарады. Мәселен, «Жүніс қойшы қасқырды сойып тастағанда, мен тістеніп қалдым»[5,7 б] сөйлеміндегі «тістеніп қалу» тұрақты тіркесі адамның өз ашу-ызасын сыртқа шығармай, іштей сақтап қалуын білдіреді. Қазақ халқы үшін ыза мен ренішті іште сақтау – сабырлы, ұстамды адамның белгісі. Адам кейде айқайлап, ашуын сыртқа шығарса жеңілдеп қалады, ал ішке бүккен ыза – жан дүниесін қажайды. Сөйлемде кейіпкердің іштей ренжігені, ашуын сыртқа шығармай, өз сезімін іште сақтап қалғаны көрсетілген. Кейіпкер қасқырға қызығушылықпен қарап, оны алыстан бақылап, жақыннан көргісі келген еді. Бірақ оның осы құпия әлемге деген қызығушылығы Жүніс қойшының бір-ақ қимылымен үзіліп кетті. Қасқырды өлтірген сәт – кейіпкер үшін оның табиғатпен байланысының үзілген тұсы. Ол енді бұл жыртқышты тірі күйінде көре алмайды, оны зерттей алмайды, оның

еркіндігін сезіне алмайды. Осы сәтте бала табиғаттың шынайы қатыгездігін түсінеді: адам мен жыртқыштың арасында ешқашан бейбітшілік болмайды, тіршілік – тек күрес. Бұл жерде автор баланың сезімін шебер жеткізіп отыр. Ол ашуын білдірмейді, айқайламайды, бірақ іштей қатты ренжиді. Үнсіз өкпе – шынайы эмоцияның күші. Осы арқылы оқырман да кейіпкермен бірге сол көңіл-күйді сезініп, өз ішінде қасқырға жанашырлық танытады.

Жазушы шығармасында фразеологиялық тұтастықта кездеседі. Фразеологиялық тұтастық – құрамындағы сөздердің бастапқы мағынасы толық өзгеріске ұшыраған, тұтас алғанда бір ғана мағынаны білдіретін тұрақты тіркестер. Мұндай фразеологизмдер бейнелілікке ие болып, жеке сөздерге бөлшектеуге келмейді, өйткені олардың мағынасы біртұтас.

Мысалы, *"Бар шаруасы біткен. Соны да сез деп!"* [5,96] сөйлеміндегі **"шаруасы біткен" тіркесі**, тұтас мағынада қолданылатын тұрақты сөз тіркесі. Ол адамның немесе кез келген тірі жанның өмірі мен қызметінің аяқталғанын, жағдайының түбегейлі өзгергенін білдіреді. Тура мағынасында – өмірден өткен, қайтыс болған дегенді білдірсе, кейбір контексте істің, әрекеттің, тіпті бір дәуірдің аяқталғанын көрсетуі мүмкін. Берілген мәтінде бұл тіркес аш қасқырдың тағдырының шешілгенін, оның енді өмір сүре алмайтынын сипаттау үшін қолданылған. Мәтіннің мағынасына тереңірек үңілсек, автор тек қасқырдың емес, қазақтың тарихи тағдыры туралы ой қозғайды. Қасқырдың терісін сыпырып, оның рухынан ажырату арқылы қазақ халқының да рухани құндылықтарын жоғалтып, әлсіреуін астарлап жеткізіп отыр. Автор оқырманға қасқырдың мүшкіл халін көрсете отырып, оның тағдырын тек физикалық тұрғыдан емес, рухани тұрғыдан да ойлануға итермелейді.

Мұхтар Мағауин шығармаларындағы фразеологизмдер тек көркемдік құрал ғана емес, ұлттық дүниетанымның, тарихи сананың көрінісі болып табылады. Жазушы тұрақты тіркестерді шебер қолдану арқылы кейіпкерлердің мінез-құлқын, сезімін дәл жеткізіп қана қоймай, мәтіннің философиялық мәнін тереңдете түседі. Автор оқырманды осы шындықты қабылдауға шақырып, табиғаттың немесе уақыттың алдында әлсіздік танытуға болмайтынын меңзейді. Бұл – қазақ әдебиетіндегі фразеологизмдердің тек тілдік емес, терең мағыналық жүк көтеретінін көрсететін мысал.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. – Алматы: Арыс, 2007. – 797 б.
2. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Өлке, 2010. – 556 б.
3. Мамаева М.Қ. Сөз тіркесі құрылымындағы фразеологизмдер. – Алматы: Қазақ университеті, 2023. – 148 б.
4. Әңгімелер-Мұхтар Мағауин, «Алтын тіс» әңгімесі. <https://magauin.com/angimeler-view>
5. Әңгімелер-Мұхтар Мағауин, «Қасқыр-Бөрі» әңгімесі. <https://magauin.com/angimeler-view>

ӘОЖ 8.81-11

КІРМЕ СӨЗДЕР: ИГЕРІЛУІ ЖӘНЕ ЭЛЕКТРОНДЫ КОММУНИКАЦИЯ ОРТАСЫНДАҒЫ ҚОЛДАНЫСЫ

Қуандықова Индира Рустамовна

indirakuandykova60@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің студенті, Астана, Қазақстан

6В01717 - Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау мамандығы

Ғылыми жетекшісі – Н. Аитова